

KRIMINAL BIJELOG OKOVRATNIKA I NJEGOV DRUŠTVENO-EKONOMSKI UTICAJ

UDC/UDK: 343.97:343.91-057.85

DOI 10.51558/2712-1178.2020.6.1-2.150

Pregledni naučni rad

Sanela Kovačević, MA
Vijeće naroda Republike Srpske
e-mail: sanelakovacevic@fkn.unsa.ba

SAŽETAK

Kriminal bijelog okovratnika je vrsta kriminalnog djelovanja koje je postalo ozbiljna prijetnja pojedincu, državi i društvu u cjelini. Kao sve prisutniji oblik vršenja kriminalnih radnji, nije dovoljno istražen, posebno u odnosu na značaj njegovog uticaja na ekonomsku stabilnost jedne države. Reakcija društva na ovaj oblik kriminala je suštinsko pitanje kojim se zatvara krug adekvatnog naučnog poznavanja ovog fenomena. Ne postoji općeprihvaćena definicija pojma kriminala bijelog okovratnika, a mnoga postojeća teorijska određenja pojma su parcijalna i u potpunosti ne određuju predmetnu socijalnu pojavu, čije proučavanje zahtijeva interdisciplinarni teorijski pristup prava, ekonomije, sociologije, psihologije, kao i kriminologije i kriminalistike. Cilj ovog rada obuhvata pojašnjavanje pojma kriminala bijelog okovratnika, klasifikaciju njegovih osnovnih etioloških i fenomenoloških elemenata, njegov društvo-ekonomski uticaj na stabilnost jedne države te načine društvene reakcije na ovu antisocijalnu pojavu

Ključne riječi: *kriminal bijelog okovratnika, ekonomski kriminal, trgovina uticajem, preventivno i represivno djelovanje*

1. UVOD

Kriminal bijelog okovratnika kao oblik antisocijalnih ponašanja koja vrše pripadnici visokih slojeva društva u savremenom dobu predstavlja sve prisutniji oblik kriminaliteta. Ova krivična djela spadaju u grupu nenasilnih krivičnih djela i njima se na zakonit način prikrivaju nezakonite radnje pojedinaca, a sve u svrhu sticanja dobiti, prije svega lične. Rad je posvećen analizi pojma kriminala bijelog okovratnika i njegovih specifičnih obilježja te analizi posljedica koje ovaj oblik kriminala produkuje u različitim sferama socijalne stvarno-

sti te društva u cjelini. Negativne posljedice ovog oblika kriminaliteta vidljive su, prije svega, u ekonomskoj sferi i iste se ispoljavaju kroz usporavanje dinamike legalnih ekonomskih odnosa i transakcija, a što se u konačnici odražava i na ekonomsku stabilnost neke države.

Pri tome, o stvarnim razmjerama i posljedicama može se samo aproksimativno govoriti imajući u vidu da značajan dio ove vrste kriminaliteta ostaje u sferi tzv. tamne brojke kriminaliteta. S obzirom da ne postoje egzaktni pokazatelji o razmjerama ali niti o manifestnim formama istog, vrlo je teško kreirati potpuno učinkovitu strategiju za preveniranje kriminala bijelog okovratnika. Međutim, i na temelju takvih ograničenih saznanja mogu se utvrditi neka njegova osnovna obilježja, a samim time i potencijalni pravci djelovanja u borbi protiv ovog oblika kriminaliteta.

Kao i kada je riječ o drugim oblicima kriminala, tako i u slučaju kriminala bijelog okovratnika izuzetno je bitno pokušati ga prevenirati. Ta prevencija, prije svega, treba biti usmjerena ka educiranja opće javnosti o njegovim štetnim posljedicama po pojedince i društvo u cjelini, kako bi se ti pojedinci motivirali da prijave ovakav oblik kriminala i pomognu da isti izađe iz zone tamne brojke kriminaliteta. Međutim, osim spomenutog postoje i drugi pravci preventivnog djelovanja na suzbijanju kriminala bijelog okovratnika o čemu će biti više govora u predmetnom radu.

2. POJMOVNO ODREĐENJE I FENOMENOLOŠKA OBILJEŽJA KRIMINALA BIJELOG OKOVATNIKA

Kriminal bijelog okovratnika je vrsta profesionalnog kriminala koji vrše pripadnici viših društvenih slojeva, tzv. kriminalne elite ili kriminalne aristokratije, koristeći svoj društveni položaj ili uticaj. Djelatnosti kriminala bijelog okovratnika vezane su za oblasti privrede, poslove vladajućih struktura nadležnih za donošenje diskrecionih odluka, kao i djelatnosti kontrole i izvršenja službenih, poslovnih, državnih i finansijskih poslova.¹ Ovaj vid kriminala sastoji se u vršenju različitih vrsta krivičnih djela, najčešće imovinskih u vidu stalnog zanimanja, koja služe kao izvor stalne ili povremene, osnovne ili uzgredne zarade, odnosno prihoda.

1 Šikman, M., Domuzin, R., "Fenomenološka dimenzija privrednog kriminaliteta", Bezbjednost policija građani, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Banja Luka, 2013.,12.

Ovaj izraz svoje porijeklo vuče iz podjele radnika u engleskom jeziku na *blue collar*, odnosno one radnike koji se uglavnom bave fizičkim radom i *white collar*, one koji se pretežno bave intelektualnim radom. Samim tim, *white collar* zauzimaju bolje položaje u društvu i imaju veći ugled, a kriminalom bijelog okovratnika označavaju se kriminalne aktivnosti takvih društvenih slojeva. Predmetni kriminal predstavlja vid kriminala koji može počinuti pojedinac ili grupa ljudi određenog zanimanja. Kako se odnosi i na zloupotrebu položaja službenika, može se manifestovati kroz primanje mita, zloupotrebu sistema za protivpravno sticanje imovinske koristi i slično.

Prvi koji je definisao pojam kriminala bijelog okovratnika bio je američki kriminolog i sociolog Edwin Sutherland (1893-1950) koji je u okvirima razmatranja teorije diferencijalne asocijacije i društvene dezorganizacije, isticao da ovaj oblik kriminaliteta karakterišu sljedeće osobine:

- radi se o krivičnom djelu
- počinitelj je osoba određenog ugleda
- počinitelj ima viši društveni položaj
- počinjeni delikt je u neposrednoj vezi sa zanimanjem počinioca
- najčešće se radi o zloupotrebi povjerenja.

U svojoj knjizi *White Collar Crime* (1949) Sutherland je definisao ovaj oblik kriminala kao zločine izvršene od strane lica sa visokim, prestižnim društvenim statusom u okviru zanimanja koje obavlja, a kriminalca odredio kao svako lice sa visokim socio-ekonomskim statusom koji krši zakone kojima se uređuje njegova profesionalna aktivnost.² Sutherland je zastupao stanovište da sam izraz kriminala bijelog okovratnika ima porijeklo u pretpostavci da je nošenje bijele košulje i kravate neizostavan dio korporativne kulture oblačenja u sferi javne administracije i u poslovnom svijetu. Sutherland nije samo definisao prestupe bijelih okovratnika kao kriminalna djela, on je ujedno i redefinirao kriminologiju i reformulirao sociologiju. Newman (1985) je koncept kriminala bijelih okovratnika nazvao jednim

2 Sutherland pod pojmom "bijelog okovratnika" podrazumijeva: kriminalitet u oblasti privrednog poslovanja, čije se pojave najčešće ispoljavaju u mahinacijama u vezi sa kupoprodajom raznih akcija, lažne robe, lažnog iskazivanja finansijskog stanja i poslovanja pojedinih korporacija, podmićivanje poslovnih partnera, neposrednim ili posrednim podmićivanjem državnih činovnika, a radi osiguranja povoljnih poslovnih angažmana, te pronevjere, nenamjenskog trošenja sredstava, poreske utaje i slično.

od najvažnijih proboja u kriminologiji od Drugog svjetskog rata, a Mannheim je "smatrao kako bi Sutherland trebao dobiti Nobelovu nagradu za kriminologiju za svoj rad na kriminalu bijelih okovratnika kad bi takva nagrada postojala."³

Prvi dokumentovani slučaj kriminala bijelog okovratnika zabilježen je još u XV vijeku u Engleskoj u tzv. slučaju *Karier*, kada je agent kojem je bio povjeren transport vune, pokušao da ukrade dio za sebe.⁴

Sutherlandovi istomišljenici smatraju da termin kriminala bijelog okovratnika služi da se usmjeri pažnja na društveni položaj izvršilaca i na značaj ilegalnih radnji biznismena, profesionalaca i političara čije kriminalne radnje nisu bile označene kao radnje "profesionalnog kriminala" i "ekonomskog kriminala".

Na konferenciji stručnjaka za kriminal bijelih okovratnika održanoj u organizaciji National White Collar Crime Center 1996. godine, došlo se do "konsenzusne definicije" pojma bijelog okovratnika, shodno kojoj: *kriminal bijelog okovratnika čine nezakonita i neetička djela pojedinaca ili organizacija koja narušavaju povjerenju odgovornost ili javno povjerenje obično u sklopu legitimne profesionalne aktivnosti, izvršene od strane osoba visokog ili respektabilnog društvenog statusa, a u svrhu osobne ili organizacijske dobiti.*⁵

Kriminal bijelog okovratnika se razlikuje od ostalih vrsta kriminala po tome što ne izaziva veliku pažnju javnosti, ali ni policijskih, odnosno pravosudnih organa. Razlog tome je prije svega taj što ovaj tip zločina u sebe ne uključuje nasilje, pa često nije ni dovoljno zanimljiv i ne shvata se od strane javnosti i države kao ozbiljna prijetnja.⁶ Ovaj oblik kriminala se, po pravilu, teško otkriva i karakteriše ga visoka "tamna brojka". Krivično djelo i izvršilac u vrijeme izvršenja najčešće su neotkriveni. Počinjeno krivično djelo "uklopljeno" je u redovno i regularno poslovanje, a ponašanje izvršioca je normalno i uobičajeno. Na taj način je detekcija ovih krivičnih dijela iz mnogo razloga otežana te se, u pravilu, doagađa sa značajnim vremenskim

3 Ball, R. A., "Logika definicije kriminaliteta "bijelih okovratnika", Kriminologija i socijalna integracija, Pennsylvania, 2006., 13.

4 Centar za sigurnosne studije, "Studija o organizovanom kriminalu u BiH", Sarajevo, 2014., 29.

5 Mujanović, M., "Radikalne kriminološke teorije i teorije bijelog okovratnika - mogućnosti primjene u slučajevima analiziranja organiziranog kriminala", Društvena i tehnička istraživanja, Kiseljak, 2016., 49.

6 Ostojić, K., "Kompjuterski kriminal", Institut za pravo i finansije, Beograd, n.d.

razmakom.⁷ Kod kriminala bijelog okovratnika radi se o protivpravnoj djelatnosti pojedinca i institucije koji su u biznis ušli da bi profit stekli legitimnim poslovanjem, a narušavanjem principa slobodnog tržišnog poslovanja. Prilikom izvršenja ovog oblika kriminaliteta izvršilac ne koristi oružje, već izvjesnu dozu sofisticiranosti tokom “prevare”.

Neki autori navode da su osnovna obilježja kriminaliteta bijelog okovratnika i njegovih izvršilaca slijedeća:

1. to je svako lice sa visokim socio-ekonomskim statusom koje krši zakone kojima se određuje njihova profesionalna aktivnost,
2. vrše ga lica sa prestižnim društvenim statusom, a u okviru svog zanimanja,
3. koriste društvenu moć i ugled i privilegije za sticanje ogromnih materijalnih dobara, a društvu se nanosi ogromna šteta,
4. obuhvata prevare u oblasti poslovnih operacija, na berzama, sumnjive transakcije, ilegalnu trgovinu, transakcije valutom i mjenicama, lažnim računima, prevarama u osiguranju, malverzacijama u vezi sa utajom poreza, djela kompjuterskog kriminaliteta, direktne i indirektno oblike korupcije, u državnim institucijama, inspekcijama ili poreskim službama, policijske i carinske službe, medicina i slično,
5. izvršioci, kao priznati članovi društva, rijetko bivaju gonjeni za počinjeno krivično djelo, jer uživaju faktički imunitet kao gledni poslovni ljudi.

Ovaj vid kriminalne radnje može da ima i veoma suptilne forme, kao što je donošenje uredbi kojima se modifikuje neki zakon i daju privilegije ili stavlja u povlašteni položaj neka grupa lica ili pravnih entiteta. Za ovaj kriminal je karakteristično to što najčešće ne postoji žrtva u klasičnom smislu riječi, jer je žrtva društvo u cjelini.⁸

Ono što treba posebno naglasiti jeste činjenica da su ekonomske, tehnološke i demografske promjene uslovile povećanje procenta učešća žena u kriminalu bijelog okovratnika. Ranijih godina u klasičnoj kriminološkoj literaturi gotovo da nije ni bilo teorijskih

7 Orlović, A., “Gospodarski kriminalitet u kaznenom zakonu – *modus operandi* (ekonomski aspekti)”, Policija i sigurnost, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2009., 3.

8 Dokmanović, M., “Korupcija kao kriminal belog okovratnika – međunarodno-pravni instrumenti javne odgovornosti državnih funkcionera”, Temida, Beograd, 2009., 9.

i empirijskih interesovanja za odnos pola i samog kriminala bijelog okovratnika, odnosno podrazumijevalo se da ovu vrstu kriminala vrše samo muškarci. Naime, u periodu kada je Sutherland utvrdio pojam "bijelog okovratnika" nije bilo žena na "visokim položajima" pa čak ni u pojedinim profesijama. Međutim, vremenom su se vršila istraživanja pojedinačnih slučajeva krivičnih djela gdje se kao izvršilac pojavljuje žena, pa je počelo da se navodi i učešće žena i u ovom obliku kriminala. Potrebno je naglasiti da se od 1988. godine u SAD i Kanadi prati učešće žena u ovom obliku kriminala i konstatovano je da je znatno povećan broj uhapšenih žena koje su, koristeći svoj položaj, počinile neko od krivičnih djela koja spadaju u domen kriminala bijelog okovratnika. Ipak, broj žena uhapšenih zbog ovih krivičnih djela ne može da dostigne nivo učešća muškaraca u ovom obliku kriminala.⁹

Pojmom kriminala bijelog okovratnika bavili su se mnogi autori, a većina njih uglavnom ukazuje na dvije osnovne vrste ovog vida kriminala:¹⁰

- 1) profesionalni kriminal, koji se javlja radi ostvarivanja ličnih interesa, pri čemu u ovu kategoriju, primjera radi, spadaju varanje klijenata od strane advokata, prepravljjanje knjiga od strane knjigovođe i slično. Profesionalni kriminalci imaju za cilj sticanje velikih novčanih dobiti, koje potiču iz legalnih službi i priznatih zanimanja. Odlikuje ih visoka profesionalnost, usavršenost metoda, dinamičnost i prilagodljivost promjenama u privrednom i finansijskom poslovanju te
- 2) korporativni kriminal, koji se javlja kada direktori korporacija vrše kriminalne radnje u korist svojih kompanija, odnosno organizacija. Ovdje se javlja više vrsta korporativnog kriminala i to: stavljanje u promet proizvoda lošijeg kvaliteta, reklamiranje određene hrane kao "dijetalne" iako to nije, plasiranje na tržište neispitanih lijekova, zagađivanje okoline (namjerno i nezakonito) itd.

Pojedini autori, kao što su Bošković, Ignjatović, Škulić i drugi ukazuju i na značajne poveznice između kriminala bijelog okovratnika i organizovanog kriminala te da se oni u svojim legalno/ilegal-

9 Konstatinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M. *op. cit.*, 191.

10 Tanjević, N., "Društvo kao žrtva kriminaliteta pravnih lica", Temida, Beograd, 2011., 66-67.

nim radnjama međusobno i prepliću.¹¹ Organizovani kriminal je specifičan oblik savremenih vidova profesionalnog kriminala koji se po mnogim osobinama razlikuje i od tradicionalnih vidova zločinačkog udruživanja, kao i od klasičnih oblika kriminala kako nacionalnih tako i međunarodnih razmjera.¹² Kao što je prethodno isticano, razni oblici organizovanosti u izvršenju kriminalnih radnji te profesionalni i profitni model kriminalnih aktivnosti svojstveni su kriminalu bijelog okovratnika, ali su kao takvi imanentni i organizovanom kriminalitetu.

Sa stanovišta izučavanja fenomenologije kriminaliteta, tradicionalna i savremena kriminologija ima stav da se i fenomeni korupcije najčešće mogu svrstati u domen kriminala bijelog okovratnika i korporacijskog kriminala. Jedna od vrlo važnih karakteristika kako korupcije tako i spomenitih oblika kriminalnog ponašanja je u tome da se izvršiocu inkriminiranim radnjama dominantno služe radi sticanja imovinske koristi.¹³ Korupcija, kao što je poznato, predstavlja veliki društveni poremećaj, kako ekonomski, tako i moralni, psihološki i pravni. Pri tome su politička, privredna i kriminalna elita, u najvećoj mjeri dio iste nomenklature. Stoga, u uslovima potpukljivog tužilaštva i policije, s jedne, i potpukljivog i potčinjenog pravosuđa političkoj vlasti, s druge strane, ove elite mogle su saradivati bez ikakvih pravnih posljedica.¹⁴ Nosioци korupcije nisu asocijalni učinioци iz sfere podzemlja klasičnog kriminaliteta, već naprotiv, pripadnici srednjeg i visokog društvenog sloja, drugim riječima osobe na položaju i od ugleda u društvu.¹⁵

Zaključno, kriminal bijelog okovratnika može se dovesti u vezu sa različitim grupama krivičnih djela propisanih Krivičnim zakonom, poput krivičnih djela protiv privrede, zdravstva, sigurnosti, radnih

11 Vidi više: Bošković, G., "Organizovani kriminal", Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011. Ignjatović, Đ., Škulić, M., (2012), *Organizovani kriminalitet-drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 28-29; Konstantinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M., (2012), *Kriminologija*, Niš, 188-190.

12 Stanković, S., "Organizovani kriminal", Institut za pravo i finansije, Beograd, 2015.

13 Mujanović, E., "Procesuiranje korupcije pred sudovima i tužilaštvima BiH (2009-2010)", Transparency International BiH, Sarajevo, 2011.

14 Vesić, D., "Ekonomska i politička komponenta korupcije i pranja novca", Beograd, 2008.

15 Faladžić, A., "Korupcijska krivična djela - normativni i kriminalistički aspekt", Korupcija i pranje novca

odnosa, službene dužnosti, carina, temeljnih ljudskih prava i sloboda, kompjuterskog kriminala i povrede autorskih prava, naravno pod uvjetom uvjetom da je riječ o kriminalnim aktivnostima koje u svojoj jezgri imaju ekonomsku i interesnu motivaciju te čije učinitelje karakterizira visoki društveni položaj ili ugled.¹⁶ S obzirom da bi analiza ispoljavanja kriminala bijelog okovratnika u kontekstu svih navedenih grupa krivičnih djela značajno nadilazila ciljeve i mogućnosti ovog rada, u tekstu koji slijedi kratko ćemo se osvrnuti na privredni kriminal, u kojem je nasnažnije izražena ekonomska motivacija imanentna kriminalu bijelog okovratnika te na jedno relativno novo krivično djelo iz grupe korupcijskih, odnosno službeničkih krivičnih djela, krivično djelo Trgovina utjecajem, koje se s pravom svrstava u kriminal bijelog okovratnika.

2.1. Privredni (ekonomski) kriminal

Premda se u literature ukazuje na poteškoće pri definiranju ove vrste kriminala te na nepostojanje općeprihvaćene definicije istog,¹⁷ nedvojbeno je da privredni kriminal predstavlja kriminalnu pojavu koja je uslovljena povredama propisa u privrednom i finansijskom poslovanju. Pod privrednim kriminalom podrazumijeva se kriminalni fenomen ekonomskog karaktera, delikti protiv službene dužnosti i imovinska krivična djela gdje objekat ima privredni karakter. Privredni kriminal je širi pojam, a ekonomski je posebni oblik (u užem smislu privredni predstavlja krivičnoprave privredne i finansijske delikte).

Ono što karakterizira ovu vrstu kriminaliteta jeste slaba uočljivost i poteškoće u detektiranju istog, difuznost odgovornosti i viktimizacije, zakonske nejasnoće u definiranju pojedinih krivičnih djela koja ulaze u katalog ovog oblika kriminaliteta te shodno tome značajne poteškoće u procesuiranju istog.¹⁸ Pojedini autori kao nje-go-

16 Buljubašić, M., *Profit bez časti: objašnjenja uzroka kriminala bijelih kragni kroz empirijska testiranja mikro-teorija*, Anali Pravnog fakulteta u Zenici, vol. 12., br. 23, 2019, 98

17 Stevanović, A., "Pojam i karakteristike privrednog kriminaliteta", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 57., br. 1/19, 46-51

18 Kovčo Vukadin, I., "Gospodarski kriminalitet - kriminološka obilježja", *Hrvatski lhetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb)*, vol. 14, br. 2/2007, 435

ve dodatne karakteristike navode složenost i dinamičnost njegovih pojava oblika, koristoljublje kao motiv izvršenja, specijalizaciju izvršilaca, pretežnost profesionalne orijentacije te vršenje djela kontinuirano, planski, sistematski, najčešće u nekom odobliku saučesništva, odnosno organizovano.¹⁹ Kao uzroci njegovog nastanka posebno se ističu: tranzicioni faktori, netransparentnost globalnih procesa privatizacije, profitni cilj, društvena tolerancija i dr. Najčešći izvršiocu su službene i odgovorne osobe u privrednom i finansijskom poslovanju.

U literaturi se navode sljedeće vrste privrednog kriminala: delikti zloupotrebe moći – položaja i ovlaštenja, kriminalitet bijelog okovratnika, delikti korupcije, delikti krijumčarenja i nedozvoljene trgovine,²⁰ ali i stečajna, carinska i poreska krivična djela, krivična djela protiv slobode tržišnog natjecanja te krivična djela iz područja vrijednosnih papira i trgovačkih društava.²¹

Kada je riječ o odnosu privrednog i kriminaliteta bijelog okovratnika evidentno je da je riječ o jako srodnim idejnim i kriminološkim konceptima.²² Ono što ih nedvojbeno karakterizira jeste postojanje koristoljubivih (lukrativnih) motiva izvršenja te vršenje kriminalnih aktivnosti od strane lica koja uživaju visok socijalni status i društveni ugled.²³ Istina, kada je riječ o privrednom kriminalu činjenica je da ponekada predmetna krivična djela ne vrše osobe koje pripadaju visokim stratusima društva te koje uživaju naglašeni društveni ugled, ali ipak najveći broj krivičnih djela iz lepeze privrednog kriminaliteta čine upravo osobe iz viših društvenih slojeva,²⁴ odnosno osobe koje uživaju “socijalni status bijelog okovratnika”.

Na kraju treba istaći da zbog njihove etiološko-fenomenološke podudarnosti u nauci ne postoji jasno razgraničenje između ova dva oblika kriminala. S tim u vezi, pojedini autori, poput Stevanovića, a

19 Stevanović, A., “Pojam i karakteristike privrednog kriminaliteta”, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 57., br. 1/19, 46-51

20 Ibid

21 Kaleb, Z. (2006), *Gospodarska kaznena djela iz područja trgovačkih društava i vrijednosnih papira*, Zagreb, 3

22 Kovčo Vukadin, I., “Gospodarski kriminalitet – kriminološka obilježja”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol. 14, br. 2/2007, 437- 439

23 Stevanović, A., “Pojam i karakteristike privrednog kriminaliteta”, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 57., br. 1/19, 46-51

24 Šikman, M., *Struktura i oblici ispoljavanja privrednog kriminaliteta u Republici Srpskoj*, *Bezbednost*, vol. 55, br. 2/2013, 64

kao što je prethodno navedeno, kriminal bijelog okovratnika ubraja-ju u jednu od vrsta privrednog kriminaliteta, dok se sa druge strane sasvim legitimno susreću i pristupi shodno kojima se određeni oblici privrednog, odnosno korporacijskog kriminala razumijevaju jednom od vrsta kriminala bijelog okovratnika.²⁵

2.2. Trgovina uticajem

Trgovina uticajem je relativno novo krivično djelo, odnosno grupa krivičnih djela koja je prije nekoliko godina uvedena u krivične zakone u Bosni i Hercegovini. U Krivični zakon Bosne i Hercegovine uvedena su izmjenama i dopunama predmetnog zakona iz 2015. godine,²⁶ u Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine izmjenama i dopunama iz 2016. godine,²⁷ a u Krivični zakon(ik) Republike Srpske izmjenama i dopunama iz 2013. godine).²⁸ Kada je riječ o predmetnom obliku kriminaliteta on je u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (dalje: KZ BiH) i Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (dalje: KZ FBiH) normiran u okviru dva krivična djela i to: a) Primanje nagrade ili drugog oblika koristi za trgovinu uticajem (čl. 219. KZBiH, čl. 382. KZ FBiH) i b) Davanje nagrade ili drugog oblika koristi za trgovinu uticajem (čl. 219.a KZBiH, čl. 382a. KZ FBiH). S druge strane, u Krivičnom zakoniku Republike Srpske (dalje: KZ RS) ovaj oblik kriminalnih aktivnosti uređen je kroz jedno krivično djelo pod nazivom Trgovina utjecajem (čl. 321. KZ RS). Osim po metodološkom pristupu u uređenju istog, sva tri krivična zakona koja predstavljaju primarne izvore krivičnog prava u Bosni i Hercegovine imaju i određene sadržajne razlike, koje ovom prilikom nećemo analizirati, jer bi takvo što nadilazilo intencije i mogućnosti ovog rada.

25 Repišti, S., *Profiliranje kriminalaca iz grupe "bijelih ovratnika"*, Kriminalistička teorija i praksa, vol. 4, br. 1/2017, 68-69

26 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 40/2015

27 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 46/16

28 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 67/13. I trenutno važeći Krivični zakonik Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske*, 64/17, 104/18) sa drži predmetno krivično djelo.

U daljnjem tekstu prezentirati će se osnovna obilježja krivičnog djela trgovine utjecajem iz KZ RS, isključivo stoga što je to lakše imajući u vidu da je posmatrani kriminalni fenomen u ovom zakonu normiran u okviru jednog krivičnog djela. Shodno odredbama čl. 321. stav 1. KZ RS osnovni oblik spomenutog krivičnog djela čini onaj ko *zahtijeva ili primi nagradu ili neku drugu korist za sebe ili drugog, neposredno ili preko trećeg lica, da korištenjem svog službenog ili društvenog položaja ili stvarnog ili pretpostavljenog uticaja, posreduje da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja, kazniće se kaznom zatvora od jedne do pet godina.*

U stavu 2. inkriminirano je nuđenje ili davanje nagrade ili drugog oblika koristi licu iz stava 1. Stav 3. istog člana sadrži inkriminaciju shodno kojoj poseban oblik ovog krivičnog djela čini onaj ko *koristeći svoj službeni ili društveni položaj ili stvarni ili pretpostavljeni uticaj posreduje da se izvrši službena radnja koja se ne bi smjela izvršiti ili da se ne izvrši službena radnja koja bi se morala izvršiti, dok je stavovima 4. i 5. inkriminirano primanje ili davanje nagrade ili drugog oblika koristi vezano za inkriminaciju za prethodno opisani posebni oblik trgovine utjecajem iz stava 3. čl. 321. KZ RS.*

Zbog izvjesnih pravnih praznina tokom godina koje su prethodile, bilo je neophodno uvesti ovo krivično djelo u pravni sistem Bosne i Hercegovine. U slučajevima kada je pojedinac trgovao svojim utjecajem, a nije službeno lice, nije bilo moguće da se počinitelj krivično goni, jer nije postojao pravni osnov za to, a takođe nije mogao da bude optužen niti za zloupotrebu službenog položaja. Praktično, ovo krivično djelo predstavlja prilagođavanje i približavanje protivzakonitog posredovanja problemima korupcije, prije svega u krugovima političara, moćnih poslovnih ljudi, kao i uticajnih pojedinaca. Krivičnim zakonom su propisana obilježja ovog krivičnog djela u vidovima koji se mogu naći u svim oblastima javnog života. Zapriječene kazne, u zavisnosti od konkretnog obilježja ovog krivičnog djela, kreću se u rasponu od šest mjeseci do 10 godina zatvora u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine i Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno od jedne do 12 godina zatvora u Krivičnom zakonik Republike Srpske, a predviđa se i obavezno oduzimanje imovinske koristi stečene izvršenjem ovog krivičnog djela.

Na temelju zakonskih obilježja navedenog krivičnog djela evidentno je da se kao učinitelji istog mogu pojaviti osobe koje raspoložu odgovarajućim društvenim ugledom ili imaju razvijene veze u visokim socijalnim krugovima, a posebno u krugu političke elite. Za

pretpostaviti je da je riječ o krugu osoba koje svoj položaj i uticaj koriste da bi sebi ili drugima trgovinom utjecajem pribavili određenu korist, koju u normalnim okolnostima ne bi mogli da dobiju. Konkretno, u tu grupu ljudi "sa imunitetom od odgovornosti" spadaju: političari, biznismeni, novinari, direktori javnih preduzeća, sportskih klubova, muzičkih i filmskih festivala, sportski treneri i slično. Osobe koje trguju uticajem djeluju "u rukavicama". Trgovina uticajem je mogućnost da se iskoristi neko ko ima velike diskrecione mogućnosti i može da reaguje svojim uticajem prilikom donošenja važnih političkih, pravnih ili ekonomskih odluka. To je jedan vid korupcije koji je izuzetno teško dokazati, ali koji se relativno lako može uočiti, npr. odugovlačenje sudskih sporova, sumnjiva dešavanja u sudskim postupcima, donošenje rješenja i odluka na osnovu kleveta, manipulacija informacijama, odsustvo efikasnog inspeksijskog nadzora, nedostatak sankcionisanja očiglednih zloupotreba zakona, vidno izražena nelogičnost u poslovnim i privatnim aktivnostima, brzo napredovanje pojedinaca zasnovano na sumnjivim, odnosno lažnim uspjesima, sticanjem velike materijalne dobiti u kratkom vremenskom periodu i slično. Ovo krivično djelo se prevashodno dokazuje prikrivenim istražiteljem ili tajnim snimanjem.

Navedeno krivično djelo, odnosno krivična djela se nalaze u grupi krivičnih djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti te se tradicionalno svrstavaju u oblast službeničkog, odnosno "činovničkog" kriminaliteta. Ponekada se u literature može primjetiti da se kriminal bijelog okovratnika razumijeva kao sinonim za službenički kriminalitet, što nije u potpunosti ispravan pristup. Kriminal bijelog okovratnika predstavlja širi kriminalni fenomen, a čemu zorno svjedoče i inkriminacije vezane za trgovinu utjecajem koje sadrže domaći krivični zakoni. Predmetna krivična djela, shodno pozitivnom krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, može izvršiti ne samo osoba koja ima odgovarajući službeni status, odnosno svojstvo službene ili odgovorne osobe u institucijama u Bosni i Hercegovini, već i osobe koje imaju neki drugi društveni (KZ RS), ali i uticajni položaj ili drugi status (KZ BiH, KZ FBiH). Dakle, kao učinitelji ovih krivičnih djela mogu se pojaviti osobe na određenom službenom ali i drugom društvenom položaju, koji se ima smatrati društveno utjecajnim i značajnim. Upravo činjenica da se kao izvršitelji ovog krivičnog djela pojavljuju osobe sa naglašenim društvenim utjecajem jeste jedan od razloga zašto se predmetno krivično djelo, odnosno

predmetna krivična djela mogu svrstati u kriminal bijelog okovratnika u punom značenju ovog pojma.

3. DRUŠTVENO – EKONOMSKE POSLJEDICE I PREVENCIJA KRIMINALA BIJELOG OKOV RATNIKA

Nedvojbeno je da kriminal bijelog okovratnika u svom totalitetu ostavlja izuzetno razorne posljedice, kako na pojedince koji su oštećeni ovom vrstom kriminalnih aktivnosti, tako i na društvo u cjelini. Imajući u vidu da je isti snažno povezan sa privrednim (ekonomskim) poslovanjem, kriminal bijelog okovratnika produkuje izuzetno velike gubitke u ovoj sferi socijalne zbilje, koji se, prije svega, ispoljavaju kroz usporavanje dinamike legalnih ekonomskih odnosa i transakcija, a samim time i ekonomskog razvoja.

S tim u vezi, primjera radi, dovoljno je navesti kakve štetne posljedice po ekonomski rast i razvoj određene države izaziva korupcija, koja predstavlja tek jedan od oblika kriminala bijelih okovratnika. U tom kontekstu pojedini autori navode kako korupcijske aktivnosti dovode do povećanja sive ekonomije, pada privatnih i javnih investicija, povećanja troškova poslovanja, smanjenja budžetskih prihoda te u konačnici do smanjenja privrednih aktivnosti i pada BDP-a. Navedeno dalje produkuje porast siromaštva, ograničenje pružanja javnih usluga, niži nivo kvalitete obrazovanja i zdravstvenih usluga te mnoštvo drugih štetnih posljedica, koje u konačnici dovode do pada kvalitete života u određenom društvu.²⁹

Dodatno, pojedini kriminolozi koji su dosta svog rada posvetili analizi kriminala bijelog okovratnika, poput Reimana (1979), upoređujući proračunati privredni gubitak i ličnu štetu koju stvara kriminal bijelog okovratnika sa gubicima koje produkuje obični kriminal, utvrdili su da posljedice kriminala bijelog okovratnika stvaraju daleko veću štetu pojedincima i društvu od običnog kriminala kada se upotrijebe identični osnovi mjerenja.³⁰ Ovo je potvrđeno i 1988. godine od strane Vrhovnog suda SAD-a koji je, uvidjevši ozbiljnost problema kriminala bijelog okovratnika, naveo da je to "jedan od na-

29 Budak, J., *Korupcija u Hrvatskoj: percepcije rastu, problemi ostaju*, Privredna kretanja i ekonomska politika, vol. 16, no. 106, 2006, 74

30 Ball, R. A. *op. cit.*, 19.

jozbiljnijih problema sa kojima se suočavaju predstavnici zakona”.³¹

Međutim, bez obzira na veličinu finansijskog gubitka zbog kriminala bijelog okovratnika, neovisno da li je riječ o individualnim ekonomskim gubicima ili sveukupnim ekonomskim gubicima društva u cjelini, ipak je takav (finansijski) gubitak manje važan u odnosu na društveni gubitak, odnosno gubitak zajednice. Kriminal bijelog okovratnika narušava povjerenje, stvara sumnju u institucije vlasti, smanjuje društveni moral i izaziva dezorganizaciju društva kao cjeline.³² O čemu je zapravo riječ?

Jedna od karakteristika kriminala bijelog okovratnika po kojoj se on razlikuje od konvencionalnog kriminaliteta jeste ta da kriminal bijelog okovratnika prati izuzetno visoka “tamna brojka kriminaliteta”, odnosno izuzetno niska stopa otkrivanja i procesuiranja istog. Razlozi zašto je to tako su mnogostruki, a između ostalog, mogu se dovoditi u vezu sa činjenicom da su izvršioци takvih kriminalnih aktivnosti ugledni članovi društva, koji organima krivičnog gonjenja zbog njihove socijalne pozicije *a priori* nisu sumnjivi i profesionalno interesantni, odnosno od kojih se kriminalne aktivnosti s obzirom na njihov socijalni status ne očekuju.³³ Osim toga, kriminal bijelog okovratnika je vezan za zloupotrebe u obavljanju legalnih radnji, pa je potrebno posebno, nerijetko ekspertsko znanje da bi se te zloupotrebe detektirale, bila da je riječ o određenim finansijskim malverzacijama, zloupotrebama diskrecionih ovlaštenja ili nekim drugim oblicima ove vrste kriminaliteta. Na kraju, s obzirom na njihov socijalni status i utjecaj, učinitelji iz kategorije “bijelih okovratnika” povezani su sa različitim društvenim elitama ili su dio političkih i drugih društvenih elita te na temelju takvog socijalnog položaja posredno ili neposredno mogu vršiti snažne protivpravne utjecaje na organe formalne kontrole kriminaliteta i usporiti ili u potpunosti osujetiti otkrivanje i/ili procesuiranje svojih (zlo)djela.

Paralelno s tim javljaju se i ozbiljni problem vezani za dokazivanje ove vrste kriminaliteta. Konvencionalna sredstva dokazivanja nerijetko nisu učinkovita te je neophodno koristiti posebne radnje istraživanja i dokazivanja.

31 Tanjević, N. *op. cit.*, 67.

32 Mujanović, M. *op. cit.*, 51.

33 Sandulović, A., *Kriminalitet belog okovratnika (master rad)*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2017, 21-23.

Međutim, čak i kada nadležne policijske agencije i tužilaštva uspiju otkriti neka od krivičnih djela koja ulaze u oblast kriminala bijelog okovratnika i prikupiti dokaze vezane za učinjenje istih, nerijetko se dešava da odluke nadležnih sudova ne budu primjerene i adekvatne. U tom kontekstu vrijedi istaći rezultate pojedinih istraživanja o procesuiranju korupcijskih krivičnih djela, kao jednog od najeklatantnijih oblika predmetnog kriminaliteta, pred nadležnim sudovima u Bosni i Hercegovini te politici sankcioniranja istih. Istraživanje koje su sproveli Maljević i Vujović (2017.)³⁴ je pokazalo da su nadležni sudovi više od 4/5 osuđenih za korupcijska krivična djela analizirana u njihovom istraživačkom uzorku sankcionirali izricanjem uvjetne osude (84%), dok je prema svega 9% osuđenih izrečena kazna zatvora te prema 7% novčana kazna. Nešto strožiju sudsku politiku sankcioniranja u oblasti korupcijski krivičnih djela u okviru svoga istraživanja utvrdili su Gurda i Mujčinović (2018.),³⁵ gdje je u njihovom istraživačkom uzorku prema 68% osuđenih izrečena uvjetna osuda, 31% kazna zatvora i svega 1% novčana kazna. Ovakva politika sankcioniranja korupcijskih krivičnih djela od strane sudova u Bosni i Hercegovini može se smatrati isuviše neadekvatnom s obzirom na strašne posljedice koje korupcija ostavlja na egzistenciju društva u cjelini. To tim prije jer su sudovi u relativno skromnom broju slučajeva uz navedene sankcije izricali i mjere sigurnosti, posebno mjeru zabrane vršenja poziva, djelatnosti ili funkcije,³⁶ kao sankcija koje bi treba da otklone stanja i uvjete koji su generirali kriminalitet te onemogućue učinitelje da ponove vršenje ovih krivičnih djela. Na kraju, pojedini autori s pravom ukazuju na skroman obim odlučivanja domaćih sudova o oduzimanju imovinske koristi od počinitelja predmetnog kriminaliteta, što bi bio učinkovitiji odgovor na isti čak i od izricanja zatvorskih kazne, a kakavi pristupi se bilježe u razvijenim državama, poput Sjedinjenih američkih država.³⁷

34 Maljević, A., Vujović, S., *Analysis of the Criminal Justice System's Response to Corruption (Bosnia and Herzegovina)*, Criminal Policy Research Centre, Sarajevo, 2017., 9.

35 Gurda, V., Mujčinović, A., *Procesuiranje koruptivnih krivičnih djela pred nadležnim sudovima na području Tuzlanskog kantona*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli, vol. 4., br. 1, 2018, 28.

36 Ibid, 30.

37 A. Đugum, *Bijeli okovratnici, kriminal i kazna u BiH i SAD*, Radio Slobodna Evropa, 3. avgust 2018., <https://www.slobodnaevropa.org/a/kriminalitet-vi-sokog-sloja-bih-bijeli-okovratnik/29410208.html>.-9.6.2020.

Imajući u vidu prethodno navedene probleme vezane za otkrivanje i dokazivanje kriminala bijelog okovratnika te neadekvatnu politiku sankcioniranja istog, sasvim je logično da kod običnih građana dolazi do gubitka povjerenja u institucije države i njene sposobnosti da kroz institucije krivičnog pravosuđa ostvari jednu od svojih temeljnih funkcija, odnosno da društvo zaštiti od kriminaliteta. Sve navedeno u konačnici dovodi i do erozije društvenog morala, urušavanja sistema vrijednosti u društvu te dezorganizacije društva u cjelini. Štaviše, pojedini autori sasvim dobro primjećuju da ovakav odgovor države na kriminal bijelog okovratnika šalje negativnu poruku javnosti da je takvo ponašanje u društvu legitimno, s obzirom da se time bave pripadnici viših društvenih slojeva i da je vlast sredstvo za "legalizaciju kriminala".³⁸

Na kraju, kao ništa manje značajne štetne posljedice kriminala bijelog okovratnika treba istaći emocionalne posljedice te narušavanje zdravlja onih koji su oštećeni pojedinim oblicima ovog kriminaliteta. Naime, premda se kod pojedinih pojavnih oblika kriminaliteta bijelih okovratnika kao oštećeni pojavljuje država, odnosno društvo u cjelini, postoje i takvi oblici predmetnog kriminaliteta koji direktno pogađaju egzistenciju pojedinaca. Kao najeklatantniji primjeri takvih kriminalnih aktivnosti mogu se navesti slučajevi u postratnom period sistemskog uništavanja raznih privrednih subjekata, odnosno preduzeća u društvenoj svojini od strane njihovog menadžmenta, kako bi se isto obezvrijedilo a potom i privatiziralo. Kao rezultat toga mnogi obespravljenih radnici su ostali bez zaposlenja i izvora egzistencije što je imalo nesagledive posljedice na njihovo emocionalno i fizičko zdravlje. Premda opća javnost s pravom pretpostavlja da su mnoge aktivnosti rukovodstva tih devastiranih ili potpuno uništenih privrednih subjekata imale obilježja raznih krivičnih djela, koja se s obzirom na socijalni status njihovih učinitelja mogu podvesti pod kriminal bijelog okovratnika, iste su većinom ostale u sferi "tamne brojke kriminaliteta".

Premda prethodno opisane posljedice kriminala bijelog okovratnika u potpunosti ne odslikavaju svu destruktivnost ovog oblika kriminaliteta po pojedince i društvo u cjelini, one same po sebi ukazuju na nužnost široke, organizovane i planske reakcije države u cilju

38 Šuput, J., *Državna revizorska institucija i prevencija kriminaliteta belog okovratnika u javnom sektoru*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 2014., 334-335.

preveniranja istog. Ta reakcija ne bi trebala da se ograniči samo na organe formalne socijalne kontrole, već bi trebala uključivati i druge aktere socijalne stvarnosti.

Pri tome, kada je riječ o preventivnim aktivnostima nadležnih organa vlasti zaduženih za formalnu kontrolu svih oblika kriminaliteta, uključujući i kriminalitet bijelog okovratnika, općepoznato je da se efikasna prevencija kriminaliteta temelji na efikasnosti otkrivanja, hapšenja i procesuiranja osumnjičenih, odnosno optuženih za određeno krivično djelo. Da bi se takvo što i postiglo, nužno je poduzeti određene aktivnosti koje bi se trebale kretati u nekoliko pravaca. Prije svega, u skladu sa primjerima dobre prakse i naprednim uprednopravnim rješenjima, kao i standardima sadržanim u relevantnim međunarodnopravnim dokumentima, potrebno je konstantno raditi na unapređenju legislativnog okvira za što djelotvornije procesuiranje istog.³⁹ Također, veliki značaj treba dati formiranju, školovanju i specijalizaciji kadrova,⁴⁰ koji bi učestvovali u borbi protiv ovog oblika kriminala, odnosno obrazovanju i osposobljavanju stručnog kadra, koji neće samo poznavati oblike kroz koje se manifestuju određena krivična djela, već i sredstva koja ih sprečavaju. Istovremeno, na temelju relevantnih istraživanja nužno je evaluirati te po potrebi i redefinirati dosadašnju strategiju procesuiranja i politiku sankcioniranja pojedinih krivičnih djela iz oblasti kriminala bijelog okovratnika, a kako bi se postigli odgovarajući efekti ne samo na planu specijalne, već i generalne prevencije kriminaliteta. Kao što je u nauci krivično pravo dobro poznato, generalnopreventivni učinci se ponajprije postižu efikasnim otkrivanjem krivičnih djela, jer se na taj način šalje jasna poruka svim potencijalnim učiniteljima da bi i oni sasvim izvjesno došli pod udar krivičnog pravosuđa i bili gonjeni za učinjena krivična djela. Međutim, ne manje značajni efekti generalne prevencije se ostvaruju i adekvatnim sankcioniranjem učinitelja u cilju zastrašivanja potencijalnih učinitelja.

39 Sandulović, A., *op. cit.*, 71.

40 S tim u vezi, vrijedi istaći da je u cilju suzbijanja i kažnjavanja počinitelaca određenih krivičnih djela Odlukom Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu, u Tužilaštvu Bosne i Hercegovine, 2003. godine formiran Poseban odjel za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju (Posebni odjel II), kao oblike kriminala koji se u velikom obimu podudara sa kriminalom bijelog okovratnika. Slični odjeli ili odsjeci egzistiraju iu pojedinim tužilaštvima na nižim nivoima vlasti.

Međutim, paralelno s tim potrebno je sprovesti i preventivne programe iz oblasti edukacije profesionalne i opće javnosti o pogibelnosti kriminala bijelog okovratnika te mogućnostima njihovog doprinosa u preveniranju istog. Naime, u literature se nerijetko ističe kako pažnju i osudu opće javnosti daleko više privlače slučajevi ubistava i drugih krivičnih djela nasilja nego li pojedini oblici analiziranog kriminaliteta. Općoj javnosti potrebno je ukazivati na činjenicu da su i posljedice kriminala bijelog okovratnika izuzetno pogubne po društvo, ali i pojedince koji u njemu žive i djeluju te da neka korupcijska afera ili utaja poreza ne pogađa samo “neku imaginarnu državu”, već da su kroz oštećenje sistema javnih finansija takvim kriminalnim aktivnostima oštećeni i svi građani koji su direktni ili indirektni korisnici tih finansija, a kako ne bi olahko prelazili preko različitih finansijskih i drugih malverzacija koje potencijalno imaju obilježja nekog krivičnog djela te takve sumnjive aktivnosti prijavljivali nadležnim tijelima krivičnog pravosuđa. Navedeni preventivno - edukativni programi bi se ponajprije trebali realizirati kroz sistem obrazovanja, ali i putem televizije i drugih sredstava javnog informisanja. Paralelno s tim potrebno je o navedenom educirati i profesionalnu javnost u organima javne vlasti te raditi na jačanju morala javne administracije i poslovnog sektora.⁴¹

ZAKLJUČAK

Od perioda kada je Sutherland utvrdio termin kriminal bijelog okovratnika i definisao ga više radi klasifikacije izvršilaca ovog krivičnog djela, nego samog krivičnog djela, ovaj termin se vremenom razvijao. Definicija koju je tada utvrdio nije bila klasična krivično-pravna definicija i podrazumijevala je veliki broj krivičnih djela. Ni danas ne postoji općeprihvaćena definicija i jedinstveno sadržajno određenje ovog oblika kriminaliteta, premda je nedvojbeno da se odnosi na širok opseg nenasilnih krivičnih djela i izvršilaca u kojima centralno mjesto imaju korupcija i prevara. Također, ono što

41 Osim navedenih u literature se zagovaraju i neki drugih preventivni program, poput sistema samoregulacije te poticanja transparentnosti poslovanja putem objavljivanja pojedinih finansijskih dokumenata ili mogućnosti uvida u iste kroz institut pristupa informacijama. Više u: Kovačević Lepojević, M., Žunić Pavlović, V., *Kriminalitet belog okovratnika i mogućnosti prevencije*, Socijalna misao, br. 4/2010, 41-44.

je nesporno jeste da kriminal bijelog okovratnika ima korijene u političko-ekonomskim uslovima društva i elemente kriminala unosi i u domen liderstva, političkih ili drugih društvenih uticaja, a sve radi ostvarivanja profita.

Imajući u vidu da kriminalitet bijelog okovratnika predstavlja kriminalitet bogatih, odnosno onih koji dolaze iz viših slojeva društva, može se pretpostavljati da u savremenim uvjetima života i poslovanja on poprima ozbiljne razmjere te da će u budućnosti zbog novih vrsta zanimanja i poslova sve više narastati. Ipak, kada je riječ o aktuelnim razmjerama istog one se temelje isključivo na procjenama, s obzirom da je broj procesuiranih krivičnih djela iz ove oblasti kriminaliteta relativno skroman, no pretpostavlja se da su njegove tamne brojke izuzetno visoke. Upravo zbog nedostatka pouzdanih podataka o razmjerama i načinima ispoljavanja jako je teško kreirati i odgovarajuće strategije za borbu protiv istog, usljed čega se i reakcije nadležnih vlasti vrlo često pokazuju neadekvatnim. Ipak, bez obzira na sva navedena ograničenja neupitno je da se strategije borbe protiv kriminala bijelih okovratnika moraju temeljiti na rezultatima relevantnih naučnih istraživanja te da moraju uključivati multidisciplinarni pristup zbog njegove sadržajne kompleksnosti.

Lepeza žrtava kriminala bijelog okovratnika je veoma široka i obuhvata kako pojedinca, tako i vladin i nevladin sektor, udruženja, velike korporacije i slično. Svaki pristup pri rješavanju ovog vrlo značajnog problema treba da bude sveobuhvatan, multidisciplinarni i da se započne sa viših nivoa vlasti ka nižim, a na taj način pripremiti i adekvatna zakonska rješenja. Strategija borbe protiv istog mora biti slojevita. S obzirom da je riječ o kriminalnoj pojavi ona svakako mora uključivati upotrebu instrumentarija krivičnog pravnog reagiranja. S tim u vezi, neophodno je u skladu sa naprednim uporednopravnim rješenjima kreirati odgovarajući normativni okvir za procesuiranje ove vrste kriminaliteta, te adekvatno educirati sve subjekte koji će biti involvirani u procesuiranje ovog nekonvencionalnog oblika kriminaliteta. Na kraju, sudska politika sankcioniranja učinitelja krivičnih djela iz oblasti kriminala bijelog okovratnika mora biti srazmjerna težini njegovih posljedica te kao takva podobna za ostvarivanje ciljeva specijalne i generalne prevencije. Shodno tome specijalno preventivni utjecaji na učinitelja da u budućnosti ne čini nova krivična djela vrlo teško se mogu postići isključivo izricanjem zatvorskih kazni, pogotovo kazni blage naravi. S tim u vezi, nužno je uz kazne zatvora

dosljedno saplementarno izricati i mjere sigurnosti kao sankcije koje su usmjerene ka tome da otklone stanja i uvjete koji su pogodovali učinjenju konkretnog krivičnog djela. Međutim, imajući u vidu da je vršenje ovog oblika kriminala u značajnoj mjeri motivirano pribavljanjem imovinske koristi, nužno je u svakom slučaju krivične osude određivati i mjeru oduzimanja protivpravno stečene imovinske koristi, kako bi se konkretnom učinitelju poslala jasna poruka da se takva vrsta kriminalnih aktivnosti ne isplati. Štaviše, konzistentnom politikom oduzimanja protivpravne imovinske koristi mogu se demotivirati i drugi potencijalni učinitelji da vrše ovakva krivična djela, odnosno postići određeni generalnopreventivni učinci. Ipak, bez obzira na izricanje i primjenu ove mjere zadovoljavajući generalnopreventivni učinci ne mogu se postići izricanjem blagih kazni zatvora te je shodno tome potrebno i adaptirati sudsku politiku kažnjavanja.

Naravno, državna reakcija na kriminal bijelog okovratnika pomoću instrumenata krivičnog prava predstavlja naknadno reagiranje na ovu negativnu društvenu pojavu i ona se ni u kom slučaju ne može zaustaviti samo na tome. Protiv ovakvih ponašanja neophodno je reagovati i različitim mjerama opće prevencije, čija osnova mora biti insistiranje na profesionalizmu nosilaca javnih funkcija, moralnosti, etici i njihovoj političkoj i krivičnoj odgovornosti, a s ciljem kako bi se preduprijedila pojava takvih ponašanja. Također, mjere opće prevencije mogu uključivati i donošenje zakonskih propisa kojima će se osigurati da se prilikom zapošljavanja pojedinaca u organe javne vlasti ili imenovanja na značajne društvene funkcije izbori i imenovanja vrše isključivo na osnovu stručnosti i moralnosti, a ne na temelju partijske ili neke druge pripadnosti ili podobnosti. Mjere prevencije se mogu zasnivati i na vanrednim finansijskim, radnim i drugim inspekcijskim kontrolama.⁴² Dodatno, potrebno je educirati opću i profesionalnu javnost o pogibeljnosti i štetnim posljedicama kriminala bijelog okovratnika po pojedince ali i društvo u cjelini. To iz razloga da bi se navedeni pojedinci motivirali da nadležnim tijelima krivičnog pravosuđa prijave sve sumnjive aktivnosti koje potencijalno imaju obilježja kriminala bijelog okovratnika te na taj način doprinijeli reduciranju tamne brojke ovog oblika kriminaliteta.

Na kraju, posebno u ranjivim tranzicijskim društvima u kojima su izuzetno prisutni snažni utjecaji političkih stranaka i svojevrsan

42 Tanjević, N., "Društvo kao žrtva nosilaca ekonomske i političke moći", Temida (Beograd), 2011., 36-37.

oblik partitokratije te visok stepen sive ekonomije, kao ozbiljne pretpostavke za pojavu kriminala bijelog okovratnika, neophodno je stvoriti odgovarajući zakonski i implementacijski okvir za djelovanje nezavisnog pravosuđa, u kojem će biti angažovani oni sa najboljim stručnim i profesionalnim referencama te zavidnim moralnim kredibilitetom, a kako bi kasnije bili sposobni procesuirati učitelje krivičnih djela iz oblasti kriminala bijelih okovratnika. Učitelje koji dolaze iz visokih slojeva društva i sa snažnim društvenim utjecajem, koji će svoj utjecaj i moć pokušati iskoristiti da onemoguće ili oslabe adekvatan odgovor tijela krivičnog pravosuđa na njihovo kriminalno ponašanje.

Literatura:

1. Baker, J. (2004), *The Sociological Origins of "White-Collar Crime"*, The Heritage Foundation,
2. Ball, R. A., *Logika definicije kriminaliteta "bijelih okovratnika"*, *Kriminologija i socijalna integracija*, 14, br. 1, 2006.,
3. Bošković M., Skakavac Z. (2012), *Kriminologija*, Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu Banja Luka,
4. Bošković, G. (2011), *Organizovani kriminal*, Beograd: Kriminalističko-policijska akademija Beograd,
5. Budak, J., *Korupcija u Hrvatskoj: percepcije rastu, problemi ostaju*, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, vol. 16, no. 106, 2006,
6. Bulatović, A. (n.d.), *Suzbijanje korupcije: Politika kontrole kriminala belog okovratnika*.
7. Buljubašić, M., *Profit bez časti: objašnjenja uzroka kriminala bijelih kragni kroz empirijska testiranja mikro-teorija*, *Anali Pravnog fakulteta u Zenici*, vol. 12., br. 23, 2019,
8. Dokmanović, M., *Korupcija kao "kriminal belog okovratnika"-međunarodnopravni instrumenti javne odgovornosti državnih funkcionera*, *Temida (Beograd)*, 12, br. 2, 2009.,
9. Faladžić, A., *Korupcijska krivična djela-normativni i kriminalistički aspekt u: Korupcija i pranje novca*.
10. Gurda, V., Mujčinović, A., *Procesuiranje koruptivnih krivičnih djela pred nadležnim sudovima na području Tuzlanskog kantona*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli*, vol. 4., br. 1, 2018,
11. Ignjatović Đ., Škulić M. (2012). *Organizovani kriminalitet-drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
12. Kaleb, Z. (2006), *Gospodarska kaznena djela iz područja trgovačkih društava i vrijednosnih papira*, Zagreb
13. Konstantinović Vilić S., Nikolić Ristanović V., Kostić M. (2012). *Kriminologija*, Niš,
14. Kovačević Lepojević, M., Žunić Pavlović, V., *Kriminalitet belog okovratnika i mogućnosti prevencije*, *Socijalna misao*, br. 4/2010,
15. Kovčo Vukadin, I., „*Gospodarski kriminalitet – kriminološka obilježja*, *Hrvatski lhetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb)*, vol. 14, br. 2/2007,

16. Malešević, L. (2015, juni 18). *Kriminal belog okovratnika*. Retrieved juni 14, 2016, from <http://www.vesti.krstarica.com/hronika/kriminal-belog-okovratnika>
17. Maljević, A., Vujović, S. (2017), *Analysis of the Criminal Justice System's Response to Corruption (Bosnia and Herzegovina)*, Criminal Policy Research Centre, Sarajevo,
18. Mujanović, E. (2011), *Procesuiranje korupcije pred sudovima i tužilaštvima u Bosni i Hercegovini (2009-2010)*, Transparency international Bosna i Hercegovina, Sarajevo,
19. Mujanović, M., *Radikalne kriminološke teorije i teorije bijelog okovratnika-mogućnost primjene u slučajevima analiziranja organiziranog kriminala*, Društvena i tehnička istraživanja, Kiseljak, II, br. 1, 2016.,
20. Orlović, A., *Gospodarski kriminalitet u Kaznenom zakonu-modus operandi (ekonomski aspekt)*, Policija i sigurnost, vol. 18, br. 1, 2009.,
21. Ostojić, K. (n.d.). *Kompjuterski kriminal*. Retrieved juni 14, 2016, from Institut za pravo i finansije, Beograd: <http://www.ipf.rs/organizovani-kriminal>
22. Repišti, S., *Profiliranje kriminalaca iz grupe „bijelih ovratnika“*, Kriminalistička teorija i praksa, vol. 4, br. 1/2017,
23. Sandulović, A., *Kriminalitet belog okovratnika (master rad)*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2017,
24. Stanković, S. (2015), *Organizovani kriminal*, Retrieved juni 14, 2016, from Institut za pravo i finansije, Beograd: <http://www.ipf.rs/organizovani-kriminal>
25. Stevanović, A., *Pojam i karakteristike privrednog kriminaliteta*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, 57, 2019.,
26. Šikman, M., *Struktura i oblici ispoljavanja privrednog kriminaliteta u Republici Srpskoj*, Bezbednost, vol. 55, br. 2/2013,
27. Šikman M., Domuzin R., *Fenomenološka dimenzija privrednog kriminaliteta*, Bezbednost-Policija-Građani, Banja Luka, IX, br. 3-4, 2013.,
28. Šuput, J., *Državna revizorska institucija i prevencija kriminaliteta belog okovratnika u javnom sektoru*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, LIII, 67, 2014.,
29. Tanjević, N., *Društvo kao žrtva kriminaliteta pravnih lica*, Temida (Beograd), 14, br. 2, 2011.,

30. Tanjević, N. (2011). Društvo kao žrtva nosilaca ekonomske i političke moći. *Temida, Beograd*, pp. 23-40. doi:10.2298/TEM1102023T
31. Vesić, D. (2008). *Ekonomska i politička komponenta korupcije i pranja novca, LX*,

WHITE-COLLAR CRIME AND ITS SOCIO-ECONOMIC IMPACT

Sanela Kovačević, MA

Council of Peoples of Republika Srpska, Banja Luka - Head of the Legal Affairs Department

e-mail: sanelakovacevic@fkn.unsa.ba

ABSTRACT

White-collar crime is a type of criminal activity that has become a serious threat to the individual, the state and society as a whole. As an ubiquitous form of criminal activity, it has not been sufficiently researched, especially in relation to the significance of its impact on the economic stability of a country. The reaction of society to this form of crime is the core issue, which closes the circle of adequate scientific knowledge of this phenomenon. There is not even a legal definition of the term 'white collar' while no other existing content of the term is fully and universally accepted. This phenomenon is a social problem whose study requires an interdisciplinary theoretical approach: law, economics, sociology, psychology and criminology and criminalistics. With a number of scientific methods starting from the theoretical-empirical method, the comparative and the analytical method, an analysis of available literature and individual legal solutions was made, from which they read certain conclusions. The objective of this work includes clarifying of the 'white collar' concept, classification of its basic etiological and phenomenological elements, social reaction through socially-unacceptable approach, as well as scientific position of analysis of the concept, its appearance and its socio-economic impact on the stability of a state.

Keywords: *white collar, economic crime, trading in influence, preventive and repressive action*